

verdiler. Fakat bazı edipler bu şiirin dört mısra tuttuğunu düşünerek rubâî adını kabul ettiler. Bu türde ilk olarak Rûdekî temayüz etti” (*el-Mu‘cem*, s. 88).

Fars edebiyatının başlangıç aşısı kabul edilen IV. (X.) yüzyıl şairlerinden Rûdekî’den başka onunla çağdaş olan veya ona yakın bir zamanda yaşayan Ebû Şekûr-i Belhî ve Dakîkî gibi şairlerin rubâîleri vardır. Ezrakî-i Herevî de (ö. 465/1072) çok sayıda rubâî yazmıştır. Fars edebiyatının olgunlaşma dönemi sayılan V. (XI.) yüzyılda rubâî de diğer türler gibi gelişip mükemmel hale gelmiş, bu asırda yaşayan önemli şairlerin hemen hemen hepsi rubâî söylemiştir. Gazne sarayı şairlerinden Ferruhî-i Sîstânî, Unsûrî, Menûçihri ve Azerbaycan’da ilk Farsça şiir söyleyen şair olarak kabul edilen Katrân-ı Tebrîzî’nin rubâîleri vardır. Unsûrî’nin terâne söylemekle şöhrete kavuştuğu belirtilir. Yine bu yüzyılda rubâî mutasavvıflar tarafından yoğun biçimde kullanılmıştır. Tasavvuf heyecanını dört mısralık bir nazım kalıbı içinde ifade etmeye imkân sağladığı için bu tür daha başlangıcından itibaren sûfilerin ilgisini çekmiştir. Tasavvufî rubâînin Fars edebiyatındaki mücidi olarak Ebû Saîd-i Ebû’l-Hayr (ö. 440/1049) anılır. Aynı yüzyılda Abdullah-ı Ensârî de güzel rubâîler yazmış, yüzyılın ortalarında ölmüş olan Baba Tâhir-i Uryân tasavvuf tecrübelerini Luristan lehçesiyle karışık Farsça rubâîlerinde açıklamıştır.

Gazneliler’in ardından Selçuklular’ın ortaya çıktığı VI. (XII.) yüzyılda genellikle kaside yaygınsa da kaside şairlerinin divanlarında çok sayıda rubâîye rastlanır. Bu devrin ünlü şairlerinden Emîrû-şuarâ Muizzî rubâîyi methiyeye sokmuş, Mes’ûd-i Sa’d-i Selmân hapis hayatını bu türü kullanarak anlatmış, Ebû’l-Ferec-i Rûnî güzel rubâîler söylemiştir. İran edebiyatının en büyük rubâî şairi sayılan Ömer Hayyâm da bu dönemde yaşamıştır. Rubâî, gazelin ve tasavvufun zirveye çıktığı VII. (XIII.) yüzyılda da gelişme göstermiş. Ferîdüddin Attâr rubâî türüyle *Muhtârname* adında bir eser kaleme almıştır. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî’nin 2000 civarında rubâîsi bulunmaktadır. Bu asrın diğer önemli bir şairi de sadece rubâî söylemiş olan Baba Efdalüddîn-i Kâşânî’dir. İran edebiyatında sebki-İrâkî denilen üslûbun ortadan kalkıp yerini sebki-Hindî üslûbuna bıraktığı VIII. (XIV.) yüzyıldan itibaren rubâî gittikçe önemli kaybetmiş, son döneme gelinceye kadar da bir varlık gösterememiştir. XX. yüzyıl İran şairlerinden olup çağdaş

İran şiirinin kurucusu sayılan Nîmâ Yûşic eski türlerden sadece rubâîye ilgi göstermiş, onun ardından başka şairler de rubâî türünde şiirler yazmıştır.

Farsça rubâîlerin konusu çok çeşitli ise de bunları aşk, tasavvuf, felsefe ve hikmet olmak üzere üç başlık altında toplamak mümkündür. Bu başlıklar içinde methiye, sosyal ve siyasal konular, mersiye, hiciv, tasvir ve müstehcenlik gibi hususlar da yer almıştır. Rubâînin müziğiyle de yakın ilgisi vardır. Müziği-şiir ilişkisi en çok rubâî ve gazel türlerinde görülür. Rubâî vezninde bestelenmiş şiirler terâne denir. Terâne Farsça söylenmişse gazel, Arapça söylenmişse kavî adını alır.

Rubâîler ya birinci, ikinci ve dördüncü mısraları kafiyeli, üçüncü mısra serbest ya da dört mısraı birbiriyle kafiyeli şekilde olur. Her mısraı birbiriyle kafiyeli rubâîlere “rubâî-i musarrâ” veya “terâne” denir. Rûdekî’nin şiirlerinde üç mısraı kafiyeli rubâîler çoğunlukta iken V. (XI.) yüzyıl şairlerinin çoğu dört mısraı kafiyeli rubâîyi tercih etmiştir. VI. (XII.) yüzyılda ise dört mısraı kafiyeli rubâîlerle üç mısraı kafiyeli rubâîler birlikte kullanılmıştır. L. P. Elwell-Sutton’a göre (*Chlr.*, IV, 656) Fars edebiyatında yazılan rubâîlerin yüzde otuzu dört mısraı kafiyeli, yüzde yetmiş üç mısraı kafiyelidir.

Rubâîler rubâî vezinleri denilen, tamamıyla bu şiire mahsus vezinlerle söylenir. Her ne kadar rubâî için on ikişerden yirmi dört ayrı vezin gösterilirse de bunlar aslında tek bir rubâî vezninden türlü aruz hareketleriyle elde edilen vezinlerdir. Bunlardan on ikisine “ahreb”, on ikisine de “ahrem” vezinleri denir. Birinci grubun ilk tef’ilesi “me’ûlü”, ikincisinin “me’ûlün” şeklinde olur.

Ahreb kolu. 1. Ahreb-i makbûz-i mekfûf-i mecbûb (me’ûlü, mefâilün, mefâilü, fa’l). 2. Ahreb-i makbûz-i mekfûf-i ahtem (me’ûlü, mefâilün, mefâilü, feûl). 3. Ahreb-i makbûz-i ezel (me’ûlü, mefâilün, mefâilün, fâ’). 4. Ahreb-i makbûz-i ebter (me’ûlü, mefâilün, mefâilün, fâ’). 5. Ahreb-i mekfûf-i ahtem (me’ûlü, mefâilü, mefâilü, feûl). 6. Ahreb-i mekfûf-i mecbûb (me’ûlü, mefâilü, mefâilü, feûl). 7. Ahreb-i mekfûf-i mecbûb (me’ûlü, mefâilü, mefâilü, fâ’). 8. Ahreb-i mekfûf-i ebter (me’ûlü, mefâilü, mefâilü, fâ’). 9. Ahreb-i mecbûb (me’ûlü, mefâilün, me’ûlü, fa’l). 10. Ahreb-i ahtem (me’ûlü, mefâilün, me’ûlü, fa’l). 11. Ahreb-i muhannik-i ezel (me’ûlü, mefâilün, me’ûlün, fâ’). 12. Ahreb-i muhannik-i ebter (me’ûlü, mefâilün, me’ûlün, fâ’).

Ahrem kolu. Ahreb kolundan türemiş olup buna göre daha az kullanılmıştır. 1. Ahrem-i ahreb-i mekfûf-i mecbûb (me’ûlün, me’ûlü, mefâilü, fa’l). 2. Ahrem-i ahreb-i mekfûf-i ahtem (me’ûlün, me’ûlü, mefâilü, feûl). 3. Ahrem-i ahreb-i ezel (me’ûlün, me’ûlü, mefâilün, fâ’). 4. Ahrem-i ahreb-i ebter (me’ûlün, me’ûlü, mefâilün, fâ’). 5. Ahrem-i muhannik-i ahreb-i ahtem (me’ûlün, me’ûlün, me’ûlü, feûl). 6. Ahrem-i muhannik-i ahreb-i mecbûb (me’ûlün, me’ûlün, me’ûlü, fa’l). 7. Ahrem-i muhannik-i ezel (me’ûlün, me’ûlün, me’ûlün, fâ’). 8. Ahrem-i muhannik-i ebter (me’ûlün, me’ûlün, me’ûlün, fâ’). 9. Ahrem-i eşter-i mekfûf-i ahtem (me’ûlün, fâilün, mefâilün, fa’l). 10. Ahrem-i eşter-i mekfûf-i mecbûb (me’ûlün, fâilün, mefâilün, fâ’). 11. Ahrem-i eşter-i ezel (me’ûlün, fâilün, mefâilün, fâ’). 12. Ahrem-i eşter-i ebter (me’ûlün, fâilün, mefâilün, fâ’).

BİBLİYOGRAFYA :

Şems-i Kays, *el-Mu‘cem fi me‘âyiri eş‘ârî’l-‘Acem* (nşr. Muhammed Kazvîni – Müderris-i Razavî), Tahran 1314 hş., s. 88, 90, 119-136; Browne, *LHP*, I, 472; A. Bausani, *Storia della Letteratura persiana*, Milano 1960, s. 527-578; F. Meier, *Die Schöne Mahsati*, Wiesbaden 1963, s. 184; Pervîz Nâtil Hânleri, *Vezn-i Şîr-i Fârsî*, Tahran 1345 hş., s. 272-275; Nihad Sami Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara 1971, I, 198-202; Zeynelâbidin Müttemen, *Tahavvûl-i Şîr-i Fârsî*, Tahran 1352 hş., s. 87-105; B. Reinert, “Die Prosodische Unterschiedlichkeit von Persischem und Arabischem Rubâî”, *Islamwissenschaftliche Abhandlungen* (ed. R. Gramlich), Wiesbaden 1974, s. 205-224; L. P. Elwell-Sutton, *The Persian Metres*, Cambridge 1976, s. 59-60, 134-135, 252-255; a.mlf., “The Rubâî in Early Persian Literature”, *Chlr.*, IV, 633-657; F. Thiesen, *A Manual of Classical Persian Prosody*, Wiesbaden 1982, s. 166-173; Sîrûs-i Şemîsâ, *Seyr-i Rubâî der Şîr-i Fârsî*, Tahran 1363 hş.; Celâleddin Hümâî, *Fünûn-ı Belâgat ve Şanâ‘ât-ı Edebî*, Tahran 1363 hş., s. 151-154; M. Rızâ Şefîi Kedkenî, “Rûdekî ve Rubâî”, *Nâmverâ-yi Duktûr Mahtûd-i Efsâr*, Tahran 1367 hş., IV, 2330-2342; G. Lazard, “Comment traduire le robâî?”, *Yâd-Nâma: In Memoria di Alessandro Bausani*, Roma 1991, II, 399-409; İskender Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, Ankara 1995, s. 450-451; Ziyâi Muvahhid, “Rubâî”, *Ferhengnâme-i Edebî Fârsî* (nşr. Hasan Enûşe), Tahran 1376 hş., II, 622-624; Seyyid Ali Mir Efsâlî, “Nigâhî be-Kitâb-ı Seyr-i Rubâî der Şîr-i Fârsî”, *Ma‘ârif*, XIII/3, Tahran 1375 hş., s. 303-329; H. Massé, “Rubâî”, *IA*, IX, 759-761; C. H. De Fouchecour, “Rubâî”, *EJ²* (İng.), VIII, 578-580.

MÜRSEL ÖZTÜRK

□ TÜRK EDEBİYATI. Rubâî nazım şekli Türk edebiyatına İran edebiyatından geçmiştir. Eski Türk şiirinde nazım biriminin dörtlük olması rubâînin Türk şa-

irleri tarafından kolayca benimsenmesini sağlamıştır. M. Fuad Köprülü'nün Türk şairlerinin XII. yüzyıldan itibaren rubâî veznini kullandıklarını belirtmesi bununla alakalı olduğu gibi İran'da rubâînin ortaya çıkışında İslâmiyet öncesi Türk şiirinin etkisi büyüktür. Divan edebiyatı şairlerinin çoğu bu nazım şeklini bir millî şiir gibi kabul ettiğinden her biri birkaç rubâî yazmıştır. Hikemî ve felsefî düşüncelerin yer aldığı rubâîleriyle Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî bu nazım biçiminin Anadolu'da fikir öncüsü olmuş, *Dîvân-ı Kebîr*'de yer alan rubâîleri pek çok Türk şairini etkilemiştir.

Türk edebiyatında rubâî XVI. yüzyılda olgun örneklerini vermeye başlamış ve yaygınlaşmıştır. Bu dönemde Kara Fazlî'nin rubâîleri sevilerek okunmuştur. Fuzûlî (81 rubâî) ve Rûhî-i Bağdâdî (28 rubâî) XVI. yüzyılda rubâî yazan diğer şairler arasında önemli bir yere sahiptir. XVII. yüzyıl Türk edebiyatında rubâînin altın çağı kabul edilebilir. Ziya Paşa'nın, "Hâletî evc-i rubâide uçar ankâ gibi" mısrasında işaret ettiği gibi bu dönemde Azmîzâde Hâletî 1000 kadar rubâisiyle Türk edebiyatının en çok ve en güzel rubâilerini yazan şairi olmuştur. Daha sonraki dönemlerde tesbit edilebilen örneklerine göre Cevrî (37), Nâbî (218), Sâbit (24), Sezâî-yi Gülşenî (49), Erzurumlu İbrâhim Hakkı (82) ve Esrar Dede (145) gibi rubâî yazmaya önem veren şairler yetişmiştir. Şeyh Galib'in divanındaki altmış üç rubâisi onun tasavvufî düşüncelerini etkili biçimde dile getirdiği şiirleridir. Âsafî mahlasını kullanan Âsaf Mahmud Celâleddin Paşa 171 rubâisiyle daha sonraki dönemde rubâî yazan şairler arasında yer almıştır. Rubâî dört mısradan fazla olmadığı halde Şeyhülislâm Yahyâ rubâî vezniyle bir gazel yazarak yenilik yapmak istemiş, ancak bu uygulama yaygınlık kazanmamıştır.

Rubâî, modern Türk edebiyatı şairleri tarafından da kullanılmış, Cumhuriyet döneminde rubâî yazan önemli şairler ortaya çıkmıştır. Bunların başında Yahya Kemal Beyatlı gelir. Muhittin Râif Yengin, Cemal Yeşil, Arif Nihat Asya, Rıfka Melûl Meriç, Bekir Sıtkı Erdoğan, Fuat Bayramoğlu, Bedri Gürsoy, Talat Sait Halman ve Yılmaz Karakoyunlu gibi isimler bu dönemde rubâî yazan diğer şairler arasında yer alır. Muhtevalarından dolayı rubâî adı taşımalarına rağmen vezin yönünden klasik rubâîye benzemeyen dörtlükler yazan şairler arasında Nazım Hikmet, Azmi Güleç, Cengiz Alpay, Ümit Yaşar Oğuzcan, Recep Bulut, Feyyaz Sağlam ve Yusuf Ahıska gibi isimler sayılabilir.

Rubâînin kafiye düzeni a a x a şeklinde; ancak sonraları kafiyeleniş x a x a şeklinde olan veya bütün mısraları birbiriyle kafiyeli rubâîler de ortaya çıkmıştır. Rubâînin tuyuğdan ve diğer dört mısralık şiirlerden farkı, sadece hezec bahrinin bu nazım şeklinde kullanılan yirmi dört özel kalıbıyla yazılmış olmasıdır. Bunlardan "mef'ûlü" ile başlayan on iki kalıba "ahreb", "mef'ûlün" ile başlayan on iki kalıba da "ahrem" denir. Türk şairleri daha çok ahreb kalıplarını tercih etmiş, ahremin yalnız ilk iki kalıbıyla rubâî yazmıştır. Türkçe rubâîlerde kullanılan sekiz kalıp şunlardır: Ahreb. 1. Mef'ûlü / mef'âilü / mef'âilün / fâ'. 2. Mef'ûlü / mef'âilü / mef'âilü / feûl. 3. Mef'ûlü / mef'âilün / mef'âilün / fâ'. 4. Mef'ûlü / mef'âilün / mef'âilün / feûl. 5. Mef'ûlü / mef'âilün / mef'âilün / fâ'. 6. Mef'ûlü / mef'âilün / mef'âilün / feûl. Ahrem. 1. Mef'ûlün / fâilün / mef'âilün / fâ'. 2. Mef'ûlün / fâilün / mef'âilü / feûl.

Klasik Türk edebiyatı nazım şekillerinin hepsinde bir şiirin bütünüyle aynı vezinde yazılması zorunlu olduğu halde bir rubâide tek vezin yanında iki, üç, hatta dört farklı kalıp kullanıldığı görülmektedir. Rubâî şairi olarak tanınan Azmîzâde Hâletî, "Esrârını dil zaman zaman söyler imiş / Hengâme-i gamda dâstan söyler imiş / Aşk ehli olup da mihnet-i hicrâna / Ben sabr ederim diyen yalan söyler imiş" rubâisinin 1, 2 ve 4. mısralarında "mef'ûlü / mef'âilün / mef'âilün / feûl", 3. mısrasında "mef'ûlü / mef'âilün / mef'âilün / fâ'" veznini kullanmıştır. Yenişehirli Avni Bey'in, "Mecnûn ki 'lâ ilâhe illâ' der idi / Teklîf-i şûur eyleseler 'lâ' der idi / Ol mertebe meşgûl idi Leylâ ile kim / 'Mevlâ' diyecek mahalde 'Leylâ' der idi" rubâisinde 1 ve 4. mısraların ölçüsü "mef'ûlü / mef'âilün / mef'âilün / feûl", 2 ve 3. mısraların ölçüsü "mef'ûlü / mef'âilü / mef'âilü / feûl"dür. Rubâide farklı vezinler kullanılmasının amacı şairlerin çok önem verdikleri ses âhenginin daha etkili biçimde sağlanmasıdır. Aynı etkiyi kafiye düzeniyle elde etmek isteyen şairler de olmuştur. Rubâî'nin 3. mısraların serbest olması bu açıdan önemlidir. Şeyh Galib'in, "Fem nâmına bir sır-ı hüveydâdir bu / Ruh nâmına bir nâr-ı tecellâdir bu / Leb nâmına bir mu'ciz-i İsâ'dır bu / Dil nâmına bir mahşer-i gavgâdir bu" rubâisi gibi dört mısralı birbiriyle kafiyeli olan rubâîlerde üçüncü mısradaki kafiye değişikliği olmadığından dördüncü mısradaki söylenmek istenen asıl düşünce güçlü bir etki bırakmaz. İki beyitten oluşan kıtalarla nazım ve tuyuğlarda olduğu gibi rubâîlerde de genel-

likle mahlas söylenmez. Ancak Hâletî ve Erzurumlu İbrâhim Hakkı gibi şairlerin bazı rubâîlerinde mahlaslarına yer verdikleri bilinmektedir.

Rubâîler çok zengin bir mâna ve muhteva örgüsüne sahiptir. Aşk, hâtrâ, yalnızlık, talihten şikâyet, hiciv gibi ferdî; Allah, tasavvuf, rintlilik, ölüm gibi dinî ve metafizik; adalet, zulüm, barış gibi toplumsal yahut siyasî, millî, tarihî, felsefî, ahlâkî vb. pek çok konu rubâide dile getirilebilir. Bununla birlikte rubâî oldukça zor söylenen bir şiir biçimidir. Çünkü ele alınan konunun kısa, özlü ve çarpıcı biçimde ifadesi gerekir. Bu sebeple pek çok divan şairi rubâî yazmazken rubâî şairi olarak anılanlar da bununla övünmüştür. Fehîm-i Kadîm'in, "Nâçar ki mest-i aşk-ı Hayyâm oldum / Bu çârsû-yi cihanda bed-nâm oldum / Aşk ile edip rubâîye meyl Fehîm / Hayyâm-sıfat şöhret-i eyyâm oldum" rubâisi bu anlayışa örnek gösterilebilir. Rubâide 1 ve 2. mısralar mani nazım şeklinde olduğu gibi söylenmek istenen düşüncenin hazırlayıcısı sayılır. Esas düşünce 3 ve özellikle 4. mısradaki dile getirilir.

BİBLİYOGRAFYA :

- Muallim Nâci, *İstîlâhât-ı Edebiyye*, İstanbul 1307, s. 181-184; Tâhir Olgun [Tâhîrülmevlevî], *Edebiyat Lügati*, İstanbul 1936, s. 108-109; Hikmet İlaydın, *Türk Edebiyatında Nazım*, İstanbul 1958, s. 112; Köprülü, *Edebiyat Araştırmaları I*, s. 336, 344; a.m.f., "Klasik Türk Nazımında 'Rubâî' Şeklinin Eskiliği", *TM*, II (1926), s. 437-440; Cem Dilçin, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, Ankara 1983, s. 207-210; Halûk İpekten, *Eski Türk Edebiyatı: Nazım Şekilleri*, Ankara 1985, s. 97-105; İskender Pala, *Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü*, Ankara 1989, II, 279-281; Cevat Yerdelen, *Azmîzâde Hâletî'nin Rubâileri* (doktora tezi, 1992), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; a.m.f., *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatında Rubâî*, Erzurum 1997; Ali İhsan Öbek, *Divan Şiirinde Dinî ve Sosyal Konulu Rubâiler*, İstanbul 1995; Nurullah Çetin, *Cumhuriyet Dönemi Türk Şiirinde Rubâî*, Ankara 2004; Turan Karataş, *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, Ankara 2004, s. 396-397; S. Mahmut Kaşgarlı, "Türkiye Türkleri Edebiyatı ile Doğu Türkistan Uygur Türkleri Edebiyatında Rubâî", *TK*, sy. 430 (1999), s. 25-33; G. Doerfer, "Rubâî", *ELP* (İng.), VIII, 580-583; Mustafa İsen, "Rubâî", *TDEA*, VII, 350-351.

NURETTİN ALBAYRAK

RUBÂİYÂT (الرباعيات)

Bir hadisi kaydeden müelliften Hz. Peygamber'e varınca kadar senesinde dört râvi bulunan hadisler için kullanılan terim

(bk. İSNAD).